

VI. IN MEMORIAM

ANNA KOWALSKA-LEWICKA (1920-2009)

20 sierpnia 2009 roku zmarła w Krakowie dr Anna Kowalska-Lewicka, etnograf, kierownik Pracowni Etnografii IHKM PAN w Krakowie, długoletni prezes i honorowy członek Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, znakomita badaczka terenowa, aktywna uczestniczka licznych konferencji w kraju i za granicą, do końca czynnie uczestnicząca w życiu naukowym środowiska krakowskiego.

Urodziła się 24 maja 1920 roku w Krakowie jako córka Tadeusza Kowalskiego, orientalisty, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Sekretarza Generalnego Polskiej Akademii Umiejętności. Była żoną również orientalisty, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Tadeusza Lewickiego, i siostrą profesora zoologii, Kazimierza Kowalskiego, prezesa reaktywowanej w 1989 roku PAU. Po zdaniu matury w 1938 roku w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Wandy w Krakowie, zapisała się na filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od początku okupacji włączyła się w konspirację (AK). Pracowała jako urzędniczka w Radzie Głównej Opiekuńczej, następnie od stycznia 1942 roku jako pracownik naukowy w Muzeum Archeologicznym w Krakowie (do końca 1953 roku). Równocześnie kontynuowała naukę w ramach tajnego nauczania na Uniwersytecie Jagiellońskim (wykłady z archeologii, antropologii, historii sztuki, etnografii). Po zakończeniu wojny, zafascynowana etnografią wykładaną na tajnych zajęciach przez Romana Reinfussa, podjęła studia w tej dziedzinie pod kierunkiem prof. Kazimierza Moszyńskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Na tę decyzję wywarły także wpływ zainteresowania kulturą ludową ojca, którego osobowość wycisnęła na Niej piętno. Stopień magistra filozofii w zakresie etnografii uzyskała w 1948 roku na podstawie pracy „Ceramika kopieniacych szczepów Ameryki Południowej”. Praca ta była wynikiem badań terenowych prowadzonych przez Autorkę wśród kopieniacych ludów Ameryki Łacińskiej, w latach 1947-1948, w trakcie prywatnej podróży do Kolumbii, Ekwadoru, Peru i Boliwii. Miała tam okazję zaznajomić się z kulturą kreolską i kulturami indiańskimi dorzecza Ukajali oraz płaskowyżu andyjskiego Peru i Boliwii.

W latach 1945-1950 Anna Kowalska-Lewicka interesowała się głównie etnografią ludów Ameryki Łacińskiej, szczególnie w dorzeczu Amazonki. Znalazło to wyraz w pracy doktorskiej „Zarys kultury Indian Shipibo na tle innych kultur Indian leśnych Ameryki Południowej”, obronionej w 1950 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim, której promotorem był prof. Kazimierz Moszyński. Efektem pierwszych naukowych zainteresowań Anny Kowalskiej-Lewickiej był między innymi zamieszczony w „Etnografii Polskiej” artykuł *Przeobrażenia kulturowe Indian Montanii peruwiańskiej pod wpływem kontaktów z kulturą europejską* (1966) i książka *Shipibo* (1969).

Od 1954 roku pracowała w Zakładzie Etnografii IHKM PAN w Krakowie, od 1963 do 1971 roku w Pracowni Etnografii IHKM PAN w Łodzi, w charakterze zastępcy kierownika, a następnie, do przejścia na emeryturę 31 sierpnia 1980 roku, w Pracowni Etnografii IHKM PAN w Krakowie, pełniąc funkcję kierownika.

Po 1950 roku swe zainteresowania naukowe skierowała na polską kulturę ludową, szczególnie Karpat, przede wszystkim Podhala, szczególnie bliskiego Jej od dzieciństwa, i Beskidu Sądeckiego. W intensywnych badaniach terenowych kierowała uwagę na problematykę z różnych dziedzin kultury, przede wszystkim materialnej: pasterstwa, gospodarki rolno-hodowlanej, pożywienia (ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki mlecznej), stroju, ale i kultury duchowej (m.in. wierzeń i zwyczajów związanych ze śmiercią). W latach 1952-1953 w praktyce kierowała zespołowymi badaniami terenowymi z ramienia PTL na Podhalu, rozpoczętymi pod kierunkiem Kazimierza Moszyńskiego i Jadwigi Klimaszewskiej, a kontynuowanymi w dalszych latach w ramach Zakładu Etnografii IHKM PAN w Krakowie. Założenia badań przedstawiła w artykule *Badania etnograficzne na Podhalu* (1958). W latach 1976-1979 kierowała prowadzonymi przez zespół Pracowni Etnografii IHKM PAN w Krakowie monograficznymi badaniami w Beskidzie Sądeckim. Pod redakcją Anny Kowalskiej-Lewickiej ukazała się praca zbiorowa podsumowująca wspomniane badania — *Studia z kultury ludowej Beskidu Sądeckiego* (1985), do której napisała *Wstęp* oraz rozdział *Wierzenia i zwyczaje związane ze śmiercią*. Wcześniej ukazała się Jej publikacja *Hodowla i pasterstwo w Beskidzie Sądeckim* (1980), będąca wynikiem dogłębnych badań prowadzonych na terenie mało dotychczas etnograficznie przebadanym. Zainteresowała się też pożywieniem ludności wiejskiej; opracowała kwestionariusz do badań, które prowadziła między innymi na Podhalu. Zagadnienie to było przedmiotem wielu Jej referatów i artykułów publikowanych w kraju i zagranicą. Wymienić tu należy opracowania o serowarstwie (1967), o pożywieniu chłopskim w średniowieczu (1965) czy o znaczeniu ziemniaka w polskiej kuchni (1986). Jest współautorką, z Zofią Szrombą-Rysową, rozdziału *Pożywienie*, w pierwszym tomie syntezy *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej* (1976), wyróżnionej Nagrodą Sekretarza Naukowego PAN.

W 1968 roku odbyła podróż do Senegalu i Mauretanii, gdzie studiowała życie koczowniczych ludów Fulbe i Maurów na Saharze mauretańskiej, a w szczególności ich gospodarkę mleczną, jako materiał porównawczy do europejskich społeczności pasterskich. Plonem podróży była książka *Mauretania* (1976).

Anna Kowalska-Lewicka uczestniczyła w wielu konferencjach międzynarodowych, wygłaszając referaty — głównie na temat pasterstwa i pożywienia. Część z nich została opublikowana, jak na przykład wartościowe opracowania na temat pożywienia ludowego i stanu polskich badań nad tą dziedziną (1971a, 1971b).

Z inicjatywy Anny Kowalskiej-Lewickiej w 1971 roku odbyło się w Krakowie ogólnopolskie, interdyscyplinarne seminarium naukowe na temat pożywienia, zorganizowane przez oddział PTL i Muzeum Etnograficzne w Krakowie, którego plon ukazał się pod Jej redakcją: *Pożywienie ludności wiejskiej*, między innymi z artykułem o tradycyjnej produkcji mlecznej w Mauretanii (1973b). Swą wiedzę, a także zdolności organizacyjne wykorzystała, realizując w 1985 roku w Karniowicach pod Krakowem, pod egidą krakowskiego oddziału PTL, VI Międzynarodową Konferencję na temat etnologicznych badań nad pożywieniem, poświęconą innowacjom w zwyczajach żywieniowych w Europie i Stanach Zjednoczonych.

W latach 1981-1989 była członkiem Komitetu Nauk Etnologicznych PAN; wchodziła w skład Prezydium Komitetu (1987-1989). Od 1973 roku, to jest od reaktywowania przy Oddziale PAN w Krakowie Komisji Etnograficznej, była jej członkiem (wybrana została wówczas na sekretarza Komisji). Zasiadała w Radach Muzealnych: w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, w Muzeum Tatrzańskim, Orawskim Parku Etnograficznym.

Członkiem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego została w 1947 roku. Pełniła przez dwie kadencje funkcję prezesa Towarzystwa (1982-1986 i 1986-1989), a także wiceprezesa (1992-1996), wykazując w trudnych dla PTL momentach dużą energię i kreatywność. W latach 1999-2005 przewodniczyła Komisji Rewizyjnej, była redaktorem serii wydawniczej PTL „Biblioteka Popularna”, a potem „Biblioteka Popularnonaukowa” (1962-2004). W oddziale krakowskim, do którego należała, aktywność wykazała już w latach 1951-1958, najpierw jako sekretarz zarządu, następnie wiceprezes (1962-1969). Dwukrotnie pełniła funkcję prezesa oddziału (1959-1961, 1970-1980). Ogromnie zaangażowana, nie tylko wygłaszała odczyty, ale była inicjatorką organizowania przez oddział tematycznych sesji naukowych. Za Jej kadencji powstało Koło Zainteresowań Kulturą Indian (1971-1975). Gorąco poparła powołanie Koła Zainteresowań Kulturą Ormian w 1980 roku; wówczas Ormianie tylko w ten sposób mogli się zorganizować. Ostatnim ważkim i wymagającym dużego wysiłku przedsięwzięciem Anny Kowalskiej-Lewickiej było współredagowanie z Ewą Fryś-Pietraszkową i Anną Spiss pierwszego tomu opracowania *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne* (2002), wydawanego przez PTL. To właśnie ona znacząco przyczyniła się do realizacji tej inicjatywy wydawniczej, wysuniętej przez Jana P. Dekowskiego z oddziału łódzkiego PTL. Całym sercem oddana Towarzystwu, propagowała i pisała o działalności PTL, między innymi w artykule *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Jego miejsce w życiu naukowym i kulturalnym kraju* (1988). W 1991 roku otrzymała godność członka honorowego Towarzystwa.

Odnaczona została Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Srebrnym Medalem Zasłużony Kulturze „Gloria Artis” (2007), Nagrodą Ministra Kultury i Sztuki (1995).

W Jej bogatym dorobku, oprócz trzech samodzielnych publikacji, znajdują się liczne artykuły, publikowane w polskich i zagranicznych czasopismach. Zwracała w nich szczególną uwagę na znaczenie dla naszej nauki empirycznych badań tereno-

wych, z pasją przez Nią podejmowanych. Osiągnięcia naukowe i talent organizacyjny, silna osobowość oraz niezależność sądów sprawiły, iż Anna Kowalska-Lewicka zajęła ważne miejsce w polskiej etnografii.

Anna Spiss, Zofia Szromba-Rysowa

WYBRANE PRACE ANNY KOWALSKIEJ-LEWICKIEJ

- 1958 *Badania etnograficzne na Podhalu*, „Etnografia Polska” 1, s. 240-256.
- 1965 *Pożywienie chłopskie w średniowieczu i przydatność badawcza źródeł etnograficznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 13: 4, s. 754-766.
- 1966 *Przeobrażenia kulturowe Indian Montanii peruwiańskiej pod wpływem kontaktów z kulturą europejską*, „Etnografia Polska” 10, s. 376-396.
- 1967 *Tradycyjne serowarstwo w Polsce*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” 9: 3, s. 151-193.
- 1969 *Shipibo*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- 1971a *Die Volksnahrung der Bauern in Polen*, „Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae” 20: 1, s. 45-85.
- 1971b *Ethnologische Forschungen über die Volksnahrung in Polen*, „Ethnologia Europaea” 5, s. 132-141.
- 1973a (red.), *Pożywienie ludności wiejskiej*, Kraków: Muzeum Etnograficzne w Krakowie.
- 1973b *Tradycyjna produkcja mleczna w Mauretanii*, w: A. Kowalska-Lewicka (red.), *Pożywienie ludności wiejskiej*, Kraków: Muzeum Etnograficzne w Krakowie, s. 269-282.
- 1976a *Mauretania*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- 1976b (wspólnie z Z. Szrombą-Rysową) *Pożywienie*, w: M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka (red.), *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. 1, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 353-376.
- 1980 *Hodowla i pasterstwo w Beskidzie Sądeckim*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- 1985 (red.) *Studia z kultury ludowej Beskidu Sądeckiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- 1986 *The Potato and the Polish Kitchen*, w: A. Fenton, E. Kisbán (eds.), *Food in Change. Eating Habits from the Middle Ages to the Present Day*, Edinburgh: John Donald Publishers.
- 1988 *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Jego miejsce w życiu naukowym i kulturalnym kraju*, „Lud” 72 (wyd. 1989) s. 47-65.
- 2002 (red. wspólnie z E. Fryś-Pietraszkową, A. Spiss) *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie.
- 2006 *Jędrzej Wowro. Świątkarz beskidzki*, Wadowice: Wadowickie Centrum Kultury.
- 2007 *„Nasza współczesna antropologia społeczna i kulturowa nie powinna odcinać się od korzeni, z których wyrosła”*. *Odpowiedzi na pytania Zbigniewa Jasiewicza*, „Lud” 91, s. 305-345.

ALEKSANDRA WOJCIECHOWSKA
(1930-2009)

Urodziła się 15 maja 1930 roku w Poznaniu, w rodzinie kupieckiej. Jej ojciec, Antoni Bilanowski, był powstańcem wielkopolskim, w czasie II wojny światowej więzionym w obozie koncentracyjnym. Podczas wojny, jej matka Apolonia, a także Aleksandra, mając niespełna 12 lat, musiały przymusowo pracować i ten okres wywarł wpływ na jej życie. W czasie okupacji, mimo ciężkich warunków materialnych, uczyła się na tajnych kompletach. Po zakończeniu wojny, od 1945 roku uczęszczała do Gimnazjum im. Gen. Zamoyskiej w Poznaniu, a w 1950 roku rozpoczęła studia z zakresu historii kultury materialnej na Uniwersytecie Poznańskim, które ukończyła w 1953 roku (pierwszy stopień), a następnie studiując w latach 1955-1957 uzyskała stopień magistra etnografii za pracę „Chłopskie budownictwo mieszkalne na terenie powiatu kcyńskiego” napisaną pod kierunkiem prof. Józefa Burszty.

Po ukończeniu studiów pracowała w latach 1959-1962 w Pracowni Badania Folkloru przy Wojewódzkim Domu Kultury w Poznaniu, a w latach 1962-1993 w poznańskim Pałacu Kultury jako kierownik Uniwersytetu Kultury — dwuletniego Studium Oświaty Dorosłych oraz wykładowca z dziedziny historii kultury i etnografii.

Aleksandra Wojciechowska, w ramach pracy naukowej, prowadziła badania nad kulturą ludową i folklorem w Wielkopolsce, na ziemi lubuskiej i w województwie koszalińskim. Była autorką wielu prac opublikowanych między innymi w trzytomowym dziele *Kultura ludowa Wielkopolski* (1960-1967) oraz w książce *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej* (1964), pracach zbiorowych pod redakcją prof. Józefa Burszty. Napisała też *Dożynki w Wielkopolsce*, wydane trzykrotnie (1967, 1970 i 1983-1984) jako samodzielna pozycja wydawnicza o charakterze monograficznym, przeznaczona również dla potrzeb zespołów folklorystycznych.

W czasie całej swej pracy zawodowej wykładała wybrane zagadnienia z dziedziny kultury ludowej i folkloru, prowadziła poradnię etnograficzną, udzielała konsultacji instruktorom zespołów folklorystycznych, organizowała plenery dla twórców ludowych, a także wystawy twórczości ludowej.

Wydaje się jednak, że największym jej osiągnięciem było rozpoczęte w 1987 roku tworzenie scenariuszy i komentarzy do filmów związanych z kulturą ludową i folklorem wielkopolskim. Przyczyniła się, wspólnie z autorem zdjęć, Januszem Piwowarskim, do powstania na taśmach wideo zbioru pod ogólnym tytułem „Videoteka Folkloru Wielkopolskiego”. Powstały 24 filmy dokumentalne o różnej długości. W latach 2007-2008 doprowadziła do przegrania wszystkich filmów wideo na płyty DVD, przy pomocy finansowej Stowarzyszenia Twórców Ludowych. Dzięki jej współpracy ze Studio Pro Video Janusza Piwowarskiego powstało

9 płyt wydanych w 2008 roku pod wspólnym tytułem „Śladami tradycyjnej kultury ludowej”.

Problematyka kultury ludowej i folkloru była związana nie tylko z jej pracą zawodową, lecz również społeczną. Od roku 1962 była członkiem PTL. Działała też w Stowarzyszeniu Twórców Ludowych. W 1986 roku zorganizowała Oddział Wielkopolski STL i została przewodniczącą Rady Programowej, którą to funkcję pełniła do ostatnich chwil swego życia.

Za swą działalność zawodową i społeczną otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1983), Złoty Krzyż Zasługi (1972), odznakę „Zasłużony Działacz Kultury” (1971), Odznaki Honorowe Miasta Poznania i „Za zasługi w rozwoju województwa poznańskiego” oraz Nagrodę im. Oskara Kolberga przyznaną przez Mazowieckie Towarzystwo Kultury (1995). Tę ostatnią nagrodę najbardziej ceniła.

Aleksandra Wojciechowska w 1949 roku zawarła związek małżeński; wspólnie z mężem przeżyła 46 lat. Mąż zapewnił jej stabilizację życiową i pomagał realizować wszystkie zamierzenia. Miała jedną córkę, Ewangelinę (dr historii, autorka publikacji historycznych, wydawca). Kilka lat przed śmiercią przeniosła się do Kiekrza pod Poznaniem, gdzie w ostatnim okresie życia była otoczona troskliwą opieką córki. Zmarła w Kiekrzu 9 czerwca 2009 roku, została pochowana 12 czerwca na cmentarzu junikowskim w Poznaniu.

Zbigniew Toroński

Spis filmów dokumentalnych z kolekcji „Śladami tradycyjnej kultury ludowej” (9 płyt DVD), opartych na scenariuszach, przy większości filmów także opracowaniach naukowych i komentarzach A. Wojciechowskiej; zdjęcia i montaż J. Piwowski, Stowarzyszenie Twórców Ludowych, Studio Pro Video 2008:

1. *Strój szamotulski, Stroje ludowe z Przyprostyni, Z tradycji hafciarstwa ludowego — p. Glapińska, Strój bamberski i poznański;*
2. *Henryk Hagel — rzeźbiarz ludowy, Józef Skawiński — rzeźbiarz ludowy, Zdzisław i Piotr Staszakowie — rodzina rzeźbiarzy ludowych, Kultura ludowa Pałuk, cz. 1. Zdobnictwo;*
3. *Instrumenty ludowe ze zbiorów Tadeusza Czwordona, Andrzej Mendlewski — budowniczy instrumentów muzycznych, Koziół weselny;*
4. *XVII Turniej Dudziarzy Wielkopolskich, XXVI Turniej Dudziarzy Wielkopolskich;*
5. *Kapela zbąszyńska, Kapela z Przyprostyni, Kapela Dudziarzy Wielkopolskich;*
6. *Józef Dzieciatkowski — garncarz ludowy, Bednarze;*
7. *Wesele szamotulskie;*
8. *W gościnie u Tośtaków, Chodzenie z niedźwiedziem, Pisanki wielkanocne;*
9. *Strój biskupiański, Stroje z Dąbrówki Wielkopolskiej, Maria Orlikowa — śpiewaczka ludowa z Szamotuł.*